

Софија Милорадовић

Етнолингвистика – могућност интердисциплинарног истраживања језика

у: Драго Бранковић, *Јединство наука данас (интердисциплинарни приступ сазнању)*

Бања Лука: Филозофски факултет у Бањој Луци, 2003

115–122.

Софија Милорадовић

ЕТНОЛИНГВИСТИКА – МОГУЋНОСТ ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНОГ ИСТРАЖИВАЊА ЈЕЗИКА*

I

Појмови језика и етноса чине нераскидиву целину која се може најбоље представити одавно познатим, готово аксиоматским исказом: језик је основни показатељ етноса, те “огледало народне културе, народне психологије и филозофије”.¹

У лингвистичким приручницима, енциклопедијским речницима и монографијама срећу се различити термини којима се именује етнолингвистика (етнографска лингвистика, контекстуална лингвистика, етнографија комуникације, антрополошка лингвистика, металингвистика, макролингвистика и др.)² и наводе се различите дефиниције. Свим тим дефиницијама иманентна је заједничка релација језик – народни дух/култура, где се оба елемента ове релације могу сматрати подједнако изразитим показатељем етноса. Поједини сегменти тих дефиниција сведоче о томе да неспорно постоји у одређеном домену подударане интересовања следећих научних дисциплина: етнологије, антропологије, културологије, социологије, психологије, историје.

Етнологија и лингвистика у овом случају представљају оно што се у логици назива корелативним појмовима (онај који претпоставља или тражи неки други појам), а где се обично као пример наводе појмови мати и кћи или жена и муж. У једном тренутку посленици у обема овим дисциплинама изразитије су се заинтересовали за предмет истраживања

---

*) Овај текст је резултат рада на пројекту 2157: Традиционална култура Срба – системи представа, обреда и социјалних институција, који у целини финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

1) Толстој 1995: 47.

2) Уп. Шкиљан 1980: 74-76; Кристал 1988: 65; Ивић 2001: 233.

етнолингвистике, што је подразумевало интердисциплинарни приступ истраживању сигнираног предмета. Разрадом етнолингвистичког приступа материјалу, која је потом уследила на разним странама, још једном је потврђено да је интердисциплинарно схватање језика могуће применити када је реч о тематски сасвим различитим областима.

Размишљајући овом приликом о етнолингвистици, као о једној од могућности интердисциплинарног истраживања језика, ослонила сам се на тзв. ужу дефиницију Н. И. Толстоја: “Етнолингвистика је део науке о језику или – шире – правац у науци о језику, који истраживача упућује на разматрање међусобног односа и повезаности језика и духовне културе, језика и народног менталитета, језика и народног стваралаштва, њихове међузависности и различитих облика њихове кореспонденције”.³

Дакако, на ову дефиницију логично се надовезује опаска С. М. Толстоја о природној заинтересованости лингвиста за оно што су називи “културних реалија”.⁴ На одређеном нивоу апстракције постоји извесна, не мала, изоморфност двеју структура - језика и културе, те то омогућава да се “на грађу традиционалне духовне културе примене концептуални апарат и методи лингвистичког истраживања”.⁵

II

Творац прве славистичке, руске етнолингвистичке школе био је Н. И. Толстој. Не треба заобићи у помињању руској школи сродну, али ипак специфичну, пољску етнолингвистичку школу, насталу у последњој четвртини 20. века под руководством Ј. Бартмињског. Утицај Толстојеве школе не може се заобићи ни када се говори о ауторима у Србији, који у већини својих радова или само у појединим примењују етнолингвистички приступ материјалу, често комбинован са неким другим лингвистичким методама: Љубинко Раденковић, Биљана Сикимић (и подмладак око ње окупљен – Тања Петровић, Марија Илић, Марија Вучковић, Жељка Малобабић), Александар Лома, Марта Бјелетић, Јасна Влајић-Поповић, Мирјана Детелић, Дејан Ајдачић, Првослав Радић. Значајније бављење етнолингвистиком у Србији бележи се деведесетих година прошлог века, са чиме нас упознаје прегледни рад Марије Илић.⁶

3) Толстој 1995: 31.

4) Толстој С. М. 2002: 32.

5) Толстој С. М. 2002: 29.

6) Илић 2002: 211-234. Уп. и Радић 1996: 381-387.

Могло би се рећи да је етнолингвистички кредо московске школе садржан у двама поглављима књиге *Језик словенске културе* Н. И. Толстоја: *Етнолингвистика у кругу хуманистичких дисциплина* и *Језик и култура*.⁷

О томе да се етнолингвистика тек успоставља као дисциплина и да је пожељно и корисно постојање више различитих поимања етнолингвистике, писао је Н. И. Толстој у првом од два наведена поглавља књиге. Овај аутор је, такође, у истом том поглављу закључио да, без обзира на експанзивност лингвистичке методологије у етнографију као суседну дисциплину, “етнолингвистика не конкурише лингвистици и етнографији, фолклористици и културологији и тим пре социологији, не истискује их, него је самостална грана науке, комплексна гранична наука, која стоји на међи набројаних наука, која се у много чему ослања на њихове изворе и достигнућа и која, као и многе друге савремене научне дисциплине, користи комплексне методе”.⁸

У приступној академској беседи Светлане Михајловне Толстој *Словенска етнолингвистика: проблеми и перспективе*⁹ разматра се неопходност обраћања екстралингвистичким (етнокултуролошким) подацима при изучавању језика и, обрнуто, обраћања лингвистичким датостима при изучавању културе етноса. Будући да се у тој беседи, штампаној у Гласу САНУ, налазе сви неопходни подаци о историјату термина етнолингвистика, о настајању самог научног смера под тим именом, те о постулатима московске етнолингвистичке школе Н. И. Толстоја, као и о представницима савремене антрополошке лингвистике – у Русији и свету, овом приликом неће се о томе говорити.

Савремена руска етнолингвистичка школа делује на синхронном плану, али је у великој мери окренута и дијахроном плану истраживања. Америчка антрополошка лингвистика, међутим, усмерена је општелингвистички и синхроно, и у новије време углавном се, као и социolingвистика, базира на решавању савремених, комуникативно-функционалних питања.¹⁰

Релација језичко понашање – културни тип представљала је током 20. века центар интересовања појединих америчких лингвиста, чије се

7) Толстој 1995: 31-61.

8) Исто, 46.

9) Толстој С. М. 2002: 27-36.

10) Дуранти 2003: 323-347.

усмерење ка антрополошкој лингвистици заснивало на постојању становништва хетерогеног по пореклу и са различитим језицима као примарним базама комуникације.¹¹

III

Могло би се издвојити неколико планова етнолингвистичких истраживања: рурални етнолингвистички план, урбани етнолингвистички план, етнолингвистички приступ фолклорним текстовима, затим књижевним делима, пре свега оним литерарним остварењима која су писана језичким елементима ван књижевне норме и која нуде вишеструко корисну грађу, етнолингвистички приступ вербалном комуникативном понашању (између осталог - електронски посредованом комуницирању) итд.

Имајући у виду оно што је претходно речено, озбиљно бављење овом научном дисциплином тешко је замислити без увида у одређене антрополошке, историјске, социолошке и психолошке датости. Познавање тих датости гарантује сачињавање солидних специјализованих упитника за рад на терену и потом истински мериторну анализу сакупљене грађе. Теренска истраживања су неопходна како би се регистровало синхроно стање, а то, опет, омогућило дијахроно урањање у проблеме. То важи, пре свега, за бављење руралном етнолингвистиком, али и за бављење урбаном етнолингвистиком. Грађа на којој се темеље рурална етнолингвистичка истраживања у опасности је да заувек нестане. У том смислу бављење руралном етнолингвистиком добија прерогатив хитности, али се не може рећи да је бављење урбаном етнолингвистиком мање занимљиво и мање значајно. За бављење руралном етнолингвистиком неопходно је солидно познавање дијалектологије, а за бављење урбаном етнолингвистиком, пре свега - социolingвистике и психolingвистике.

Уколико етнологију и лингвистику осмотримо са математичког аспекта, те их замислимо као два скупа – А и Б, њихов пресек чине елементи заједнички обоа скуповима. Да би ти елементи били прецизирани, мора се имати у виду померање граница и утврђивање нових, чак и у оквиру појединачних лингвистичких дисциплина, као што је, на пример, дијалектологија.¹²

11) Више о овоме в. Ивић 2001: 233-238.

12) Уп. Толстој 1995: 37.

Шире схваћена етнолингвистика, дакако, укључује у себе и дијалектологију, и у том смислу је и термин етнодијалектолошка истраживања подређен термину етнолингвистичка истраживања. Не може се, дакле, говорити о томе да су термини етнолингвистика и етнодијалектологија таутолошки. Дијалекатска грађа је потка на којој се оцртавају етнолингвистички подаци и из које се извлаче закључци релевантни за руралну етнолингвистику. “Јер дијалекти су документи; они су чак најбогатија збирка података о прошлости нашег народног живота”.¹³

Шира етнолингвистичка перспектива подразумева и понирање у етномиграционе процесе, осматрање међуетничких и међујезичких контаката, изучавање етногенезе појединих народа, изучавање конвергентних и дивергентних процеса у одређеним ареалима. Без етнографских, најчешће антропогеографских увида нема правилног разумевања дијалектолошких проблема, посебно стања и статуса народних говора на лингвогеографским картама. И управо би се ту показала права улога етнолингвистичког истраживачког приступа, посебно етнолингвистичке географије, тј. сачињавања етнолингвистичких атласа. Нарочит значај у будућности треба да припадне ареалној етнолингвистици. Приликом припреме материјала и израде етнолингвистичких карата могу се користити богата искуства словенске лингвогеографије,¹⁴ иако, свакако, треба имати у виду специјалну методологију која би се користила у сакупљању, презентовању и обради језичке грађе и грађе народне културе.

Етномиграциона кретања која су се у прошлости одвијала на нашим просторима резултирала су и различитим аналитичким манифестацијама.¹⁵

Језички аналитизам, као резултатат конвергентних процеса на балканским просторима, може на најбољи начин бити осветљен етнолингвистичким приступом. Нарочито би детаљнија дескрипција прилика у вези с проблемом аналитизма помогла да се још прецизније одреди статус српског језика на етно-лингвистичкој карти балканског језичког савеза.

Треба овом приликом поменути и појам билингвалности или бикултурности, тј. мултилингвалности или мултикултурности, који припада једном низу који “етнолингвистика може да издвоји”, низу

13) Ивић П. 1990: 208.

14) То се, пре свега, односи на већ одштампане томове Општесловенског лингвистичког атласа (ОЛА).

15) В. Милорадовић 2004: 303-317.

“културно-језичких појава, појмова и структурних константи, који се на различите начине манифестују у језику и култури, али имају у начелу исту суштину (смисао)”¹⁶.

Једну одређену мањинску, етнолингвистичку популацију у инојезичном окружењу, ван матице, треба осматрати држећи се примарне релације: етнички идентитет – матерњи језик као симбол етничког идентитета. Даље се може говорити о различитим проблемима у оквиру овог контекста: мотивација за очување овог симбола, начини његовог одржавања и развијања кроз употребу, начин функционисања билингвалне, тј. бикултурне средине, раслојавање посматране, рецесивне популације, присутност матерњег језика у медијима итд.

Статус хитног посла добија истраживање савремених етнолингвистичких процеса глотофагије код рецесивног становништва у дијаспори (аутохтоног и алохтоног). Рецесивно становништво чини у оквиру сваке приоритетне заједнице посебну етнолингвистичку популацију, често изложену процесу глотофагије. Етнолингвистички приступ овом процесу био би, поред социolingвистичког и примењеног лингвистичког (настава страног/другог језика), изузетно делотворан. Етнолингвистика (антрополошка лингвистика) и социolingвистика могу дати ваљане одговоре на питање друштвеног статуса језика рецесивне заједнице и његове улоге у осећању припадности говорника датој етничкој групи. То подразумева и спецификовање говорника којима један или други језик представљају примарну базу комуникације, тј. говорника са ограниченом језичком компетенцијом у односу на један или други језик. Контрастивна истраживања говорника у двома етнолингвистичким популацијама могу резултирати утврђивањем њихових социolingвистичких карактеристика, што може бити од приличне користи и приликом планирања образовања и изналажења могућности трансформације односа појединаца и њихових породица у друштву. Свакако, треба повести рачуна о регионалној дистрибуцији говорника рецесивне популације.

Да закључим. Етнолингвистичка, интердисциплинарна истраживања језика могу резултирати далеко богатијим и, што је најважније, поузданијим решењима одређених научних проблема, него када се ти проблеми решавају са аспекта само једне дисциплине – лингвистике или етнологије.

---

16) Толстој 1995: 42.

И да додам. Будући да се нова питања и проблеми све чешће рађају управо на размеђи двеју или више сродних научних дисциплина, то ће интердисциплинарни приступ бити предуслов за давање ваљаних одговора на новопокренута питања и за пружање правих решења за новоискрсле проблеме. Интердисциплинарност је – модерно речено – императив времена у коме живимо, промишљено у духу рационализма – потреба, а стилистички маркирано – то је жеља за дружењем сродних, уз познату максиму “спојити лепо с корисним”.